

Ekosystémové služby a kvalita života ľudí vo vidieckych oblastiach

P. Eliáš: Ecosystem Services and Quality of Human Life in Rural Areas. Život. Prostr., Vol. 44, No. 2, p. 88 – 91, 2010.

The quality of human life is a result of interactive interrelations of environmental, medicinal, social and economic conditions, concerning human and social development. Environmental aspects of the life quality have not been or marginally only been evaluated in economic and psychological analyses. However natural environment, where people are living, is important determinant of the life quality. Due to it represents objective / real conditions of well-faire on one-side and subjective feeling of "good" life on other side.

The concept of ecosystem services is used for identification and analyses of ecological determinants of the human life quality in rural areas. Natural ecosystems, ecosystem processes and biodiversity (which determines ecosystem functioning) will be used as environmental indicators of the life quality. Biodiversity loss and ecosystem degradation due to increasing economic and other human activities, cause decreasing of the ecosystem ability to satisfy the society needs and following decreasing of the life quality.

One way how to change regional differences is to change of approaches to ecosystems, by diversification of the ecosystem use on the basis of the concept of multifunctional management. These new approaches need education of new environmental managers in the field of integrated use of natural resources/ecosystem services on the principles of ecosystem management.

Kvalita ľudského života je výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok týkajúcich sa ľudského a spoločenského rozvoja. Na jednej strane predstavuje objektívne podmienky na dobrý život, a na strane druhej strane objektívne prežívanie dobrého života (Špaček a kol., eds., 2005).

Aj Program rozvoja vidieka SR na roky 2007 – 2013 (PRV SR, 2009) sa v oblasti zlepšenia kvality života zameriava na podporu takých aktivít, ktoré vedú k udržaniu, resp. tvorbe pracovných miest, k rozvoju infraštruktúry obcí, ale i k aktivizácii života obyvateľov vidieka. Podporuje diverzifikáciu poľnohospodárskych činností pri súčasnom zohľadnení environmentálnych požiadaviek na modernizácie, inovácie a investície, podporuje aktivity na zamedzenie možných rizík znečistenia vôd a nadmernej degradácie pôdy i preventívne opatrenia. Vzhľadom na vysoký podiel poľnohospodárskej pôdy v znevýhodnených oblastiach podporuje projekty na udržanie jej obhospodarovania,

čo výrazne prispeje k zachovaniu charakteru vidieckej krajiny aj k zníženiu výmery opustených pôd. Rovnako upriamuje pozornosť na zavádzanie preventívnych opatrení a opatrení na zlepšenie súčasného stavu lesov, aby sa zachovali ich hlavné funkcie a prírodný potenciál krajiny. Tieto opatrenia v pôdohospodárstve výrazne posilnia ekologickú stabilitu krajiny a zamedzia postupnému úbytku stanovišť voľne žijúcich živočíchov a rastlín, ako aj poklesu počtu vzácných stanovišť.

Na dosiahnutie výraznejšieho zlepšenia kvality života obyvateľov vidieka sú potrebné štrukturálne zmeny v jednotlivých sektoroch, osobitne v poľnohospodárstve, lesnom hospodárstve a potravinárstve. Pritom by sa mal klásť väčší dôraz na zlepšenie zručností a vedomostí pracovnej sily a na zvýšenie úrovne inovácie produktov a technológií (PRV SR, 2009).

Nový prístup k posudzovaniu významu prírodného prostredia pre kvalitu ľudského života, resp. životnej úrovne (*well-being*) predstavuje koncepcia ekosystémových služieb (MEA, 2003, 2005). Táto koncepcia sa

použila na posúdenie stavu ekosystémov sveta na pre-
lome tisícročí na základe ekosystémových služieb, t. j.
schopností ekosystémov uspokojovať potreby ľudí.

Koncepcia MEA upriamuje pozornosť na hodnotenie životnej úrovne ľudí, pričom uznáva (vnútornú) hodnotu biologickej rozmanitosti (biodiverzity) a ekosystémov. Vychádza z predstavy, resp. presvedčenia, že medzi ľuďmi a ekosystémami existujú komplexné vzájomné väzby, takže akékoľvek zmeny v životných podmienkach ľudí priamo alebo nepriamo vyvolávajú zmeny v ekosystémoch a naopak. Okrem toho, životné podmienky ľudí ovplyvňuje veľa ďalších faktorov, ktoré nie sú závislé od životného prostredia a ekosystémy sú ovplyvňované rôznymi prírodnými silami vrátane prírodných disturbancií či režimov disturbancií.

MEA zameriava pozornosť predovšetkým na vzájomné väzby medzi ekosystémovými službami a kvalitou ľudského života. Hodnotenie sa vzťahuje na všetky ekosystémy – od pomerne neporušených (ako sú prírodné lesy) až po intenzívne obhospodávané a modifikované ľudskou činnosťou (agroekosystémy na poľnohospodárskej pôde a urbánne ekosystémy).

Životná úroveň a kvalita života ľudí závisia od mnohých určujúcich prvkov, ako sú základné materiálne potreby, zdravie, dobré sociálne vzťahy a bezpečnosť, sloboda a možnosť voľby. Ukazuje sa, že kvalita ľudského života z aspektu koncepcie udržateľného rozvoja zásadne závisí od služieb, ktoré ľudstvu poskytujú ekosystémy. Kvalita života sa môže zvýšiť prostredníctvom udržateľného vzťahu ľudí a ekosystémov, podporovaného nevyhnutnými nástrojmi, inštitúciami, organizáciami a technológiami.

Ekologické determinanty kvality ľudského života

Zásahy ľudí do ekosystémov môžu rozšíriť možnosti ich využívania a rozsah výhod pre ľudskú spoločnosť. Na druhej strane, ako sme toho svedkami v posledných desaťročiach, antropogénna činnosť má negatívne účinky na ekologické systémy na celom svete a oprávnené vyvoláva obavy z priestorových i časových dôsledkov ekosystémových zmien, ktoré sú pre človeka nežiaduce. Koncepcia ekosystémových služieb je vhodným nástrojom na posúdenie ekologických determinantov kvality života, obzvlášť vo vidieckych oblastiach (Eliáš, 2009a).

• **Biodiverzita a ekosystémy.** Početné poľné pokusy a štúdie potvrdzujú význam biodiverzity pre fungovanie ekosystémov (Eliáš, 2008) a poskytovanie ekosystémových služieb, z čoho vyplýva význam biodiverzity pre kvalitu ľudského života. Ohrozenie biodiverzity a degradácia ekosystémov v dôsledku narastajúcej hospodárskej a inej aktivity ľudí, spôsobuje zníženie schopností ekosystémov uspokojovať ich potreby, čo

v konečnom dôsledku znamená zníženie kvality ich života (MEA, 2005). Táto situácia vyvoláva znepokojenie a snahu zabezpečiť ochranu biodiverzity od génov až po ekosystémy a zastaviť, alebo aspoň spomaliť jej pokles.

Produkty biodiverzity zahŕňajú mnoho služieb vytváraných ekosystémami (napríklad potravné a genetické zdroje) a zmeny biodiverzity môžu ovplyvňovať všetky ostatné poskytované služby. Okrem tejto dôležitej úlohy má rôznorodosť druhov rastlín a živočíchov vnútornú „vrodenu“ hodnotu, ktorá nesúvisí so žiadanými záujmami, resp. potrebami ľudí.

Koncepcia ekosystémov poskytuje hodnotový rámec na rozbor vzájomných vzťahov a väzieb medzi ľuďmi a životným prostredím i na rozhodovanie na základe získaných poznatkov. Preto je tzv. *ekosystémový prístup* zahrnutý do Dohovoru o biologickej rozmanitosti (*Convention on Biological Diversity – CBD*, 1993). Koncepcný rámec MEA (2003) je úplne v súlade s týmto prístupom. Podľa CBD je ekosystémový prístup určený na integrované hospodárenie s pôdou, vodou a živými (biotickými) zdrojmi, čo primeraným spôsobom podporuje ich ochranu a udržateľné, vyvážené využívanie. Tento prístup zohľadňuje skutočnosť, že ľudia s ich kultúrnou rôznorodosťou sú integrálnou súčasťou mnohých ekosystémov.

• **Hodnoty ekosystémov pre ľudí.** Súčasné rozhodovacie procesy často ignorujú alebo podceňujú hodnotu ekosystémových služieb. Uprednostňuje sa utilitárna (antropocentrická) koncepcia, ktorej prioritou je spokojnosť (blahobyť) človeka. Ekosystémy a služby, ktoré poskytujú, majú pre ľudskú spoločnosť aj finančnú hodnotu, pretože ľudia majú z ich využívania prospech, či už priamo, alebo nepriamo.

• **Vplyv človeka na funkcie ekosystémov.** Využívanie úžitkových funkcií ekosystémov a ostatné aktivity človeka spôsobujú zmeny v ich štruktúre a fungovaní. Dôsledky tejto činnosti majú socioekonomickú povahu. Rozoznávame:

- *priame dôsledky* na ekosystémové funkcie a na kvalitu života ľudí,
- *nepriame dôsledky*, ktoré vyplývajú z implementácie zodpovedajúcich akcií ako náklady na kontrolu alebo účinky na miesto.

Podľa výsledkov projektu Európskej komisie zameraného na zhodnotenie nákladov, ktoré vznikli neprijatím opatrení na zmiernenie úbytku biodiverzity a ekosystémových služieb (TEEB, 2008) sa odhaduje, že strata prírodných služieb a hodnôt môže do r. 2050 dosiahnuť až 7% svetového hrubého domáceho produktu.

• **Regionálne rozdiely vo využívaní ekosystémov.** Pri analýze a hodnotení regionálnych rozdielov sa obvykle

zohľadňujú rozdiely v prírodných podmienkach, ktoré determinujú výskyt rôznych druhov organizmov a ich zoskupení – biocenóz a ekosystémov. Viac sa diskutuje o socioekonomických faktoroch rozvoja, menšia pozornosť sa venuje využívaniu ekosystémov, ktoré sú jedným z faktorov spôsobujúcich rozdiely medzi regiónmi. Tieto rozdiely sa prejavujú pri ich tradičnom využívaní, viac či menej zodpovedajúcom špecifickým prírodným podmienkam (Eliáš, 2007).

Intenzifikácia využívania prírodných zdrojov, ktoré sú súčasťou ekosystémov, viedla často k ich nadmernej exploatacii, a súčasne k zmenám ohrozujúcim životné prostredie v regiónoch i ekosystémy samotné. Preto sa požaduje ekologicky šetrné hospodárenie, ktoré nepoškodzuje životné prostredie a život v regiónoch vrátane zdravia človeka.

• **Manažment ekosystémových služieb – ochrana biodiverzity.** Konceptcia ekosystémových služieb zohľadňuje ich početné mimoprodukčné funkcie, ktoré sa často nedajú vyjadriť v peňažných jednotkách. Odrazom toho je funkčne integrované hospodárenie v lesoch a multifunkčné či polyfunkčné poľnohospodárstvo smerujúce k udržateľnému využívaniu ekosystémov.

Jednou z ciest k zmenšovaniu regionálnych rozdielov je zmena prístupu k ekosystémom, diverzifikácia ich využívania v zmysle koncepcie multifunkčného hospodárenia. Využívanie environmentálnych programov a uplatnenie ekosystémového manažmentu vyžaduje aj prípravu nových odborníkov – environmentálnych manažérov (Eliáš, 2007).

• **Regionálna politika Európskej únie.** Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka, ktorý je súčasťou rozpočtu Európskej únie, prispieva k podpore udržateľného rozvoja vidieka v celej EÚ. Základné ciele podpory rozvoja vidieka v programovom období 2007 – 2013:

- zlepšenie konkurencieschopnosti poľnohospodárstva a lesného hospodárstva podporovaním reštrukturalizácie, rozvoja a inovácie,
- zlepšenie životného prostredia vidieka podporovaním manažmentu krajiny,
- zlepšenie kvality života vo vidieckych oblastiach a podpora diverzifikácie hospodárskej činnosti.

Fond podporuje starostlivosť o ekosystémy na vidieku tým, že usiluje o zlepšenie životného prostredia a vidieckej krajiny. Podporuje snahy o zachovanie biodiverzity, kvality vody a pôdy a o zmiernenie dôsledkov klimatickej zmeny, čo je v súlade s prioritami EÚ v oblasti rozvoja vidieka, ako i národnými prioritami. Cieľom je vytvárať multifunkčné poľnohospodárske a lesnícke systémy s priaznivým dosahom na životné prostredie, prírodu a vzhľad krajiny.

• **Spoločná poľnohospodárska politika Európskej únie** (*Common Agricultural Policy – CAP*) vytvára základný rámec pre poľnohospodársku politiku členských štátov. Jedným z jej významných nástrojov sú agroenvironmentálne programy, ktoré môžu pomôcť zachovať a obnoviť biodiverzitu nelesných biotopov vo vidieckej krajine. Poskytovaním finančnej podpory farmárom na zavádzanie poľnohospodárskych postupov priateľských k životnému prostrediu prispievajú k zníženiu negatívnych vplyvov súčasného poľnohospodárstva na životné prostredie. Agroenvironmentálna podpora je snahou o integráciu agrárnej a environmentálnej politiky s cieľom ekologizácie hospodárenia v poľnohospodárskej krajine, ochrany základných zložiek životného prostredia, biologickej rozmanitosti, prírodného a kultúrneho dedičstva (Eliáš, 2009b).

Z vyhodnotenia týchto programov v jednotlivých členských krajinách EÚ vyplýva, že opatrenia na ochranu biodiverzity treba orientovať na konkrétne formy činnosti podporujúce populácie ohrozených druhov. V aktuálnom programovom období 2007 – 2013 je z 11 tematických operačných programov 8 relevantných pre ochranu prírody a odrazilo sa to aj v Programe rozvoja vidieka na roky 2007 – 2013. Fondy pre rozvoj vidieka sú určené predovšetkým pre poľnohospodárov a lesných hospodárov. V operačnom programe Životné prostredie je z hľadiska ochrany biodiverzity dôležitá 5. prioritná os *Ochrana a regenerácia prírodného prostredia a krajiny*, operačný cieľ 5.1. *Zabezpečenie priaznivého stavu biotopov a druhov prostredníctvom vypracovania a realizácie programov starostlivosti o chránené územia vrátane území NATURA 2000 a programov záchrany pre kriticky ohrozené druhy rastlín, živočíchov a území vrátane realizácie monitoringu druhov a biotopov* a tiež operačný cieľ 5.3. *Zlepšenie informovanosti a environmentálneho povedomia verejnosti, vrátane posilnenia spolupráce a komunikácie so zainteresovanými skupinami* (Eliáš, 2009b).

* * *

Hoci sa environmentálne aspekty zväčša nezohľadňujú, alebo len čiastočne, prírodné prostredie, v ktorom človek žije, je dôležitým determinantom kvality jeho života. Prírodné ekosystémy, ekosystémové procesy a biodiverzitu, ktorá podmieňuje fungovanie ekosystémov, považujeme za indikátory environmentálnej kvality života ľudí. Ekologické determinanty kvality života možno identifikovať a analyzovať prostredníctvom koncepcie ekosystémových služieb. Regionálna politika EÚ podporuje starostlivosť o ekosystémy na vidieku tým, že usiluje o zlepšenie životného prostredia a vidieckej krajiny a podporuje vytváranie multifunkčných poľnohospodárskych a lesníckych systémov.

Príspevok bol vypracovaný v rámci vedeckého projektu VEGA č. 1/0869/10 *Ekologické determinanty kvality života na vidieku, ktorý sa rieši na Katedre ekológie FESRR SPU v Nitre od r. 2010.*

Literatúra

- Eliáš, P.: Regionálne rozdiely vo využívaní ekosystémov: príčiny a dôsledky. In: Gozora, V. (ed.) Riešenie regionálnych disparít a nerovnovážnych stavov v prírodnom a hospodárskom prostredí. Zborník z vedeckej konferencie 17. – 19. 10. 2007 vo Veľkej Lomnici. I. diel. Nitra : Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied, 2007, s. 96 – 100. ISBN 978-80-89143-55-9.
- Eliáš, P.: Biodiverzita a fungovanie ekosystémov. In: Ekologické štúdie VII. Zborník. V. ekologické dni, Nitra, 3. apríla 2007. Bratislava : Slovenská ekologická spoločnosť pri SAV, 2008, s. 5 – 12. ISBN 978-80-968901-5-6.
- Eliáš, P.: Ekologické determinanty kvality života. In: Taliga, F., Takáč, I. (eds.): Regióny – vidiek – životné prostredie 2009. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Nitre, 4. – 5. 6. 2009. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2009a, s. 63 – 66. ISBN 978-80-552-0259-4.
- Eliáš, P.: Implementácia environmentálnej politiky EÚ v podmienkach Slovenska: ochrana biodiverzity. In: Taliga, F., Takáč, I. (eds.): Rozvoj vidieka a spoločná poľnohospodárska politika EÚ. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Račkovej doline, 29. – 30. 4. 2009. Bratislava : Ministerstvo pôdohospodárstva SR, 2009b, s. 54 – 59. ISBN 978-80-552-0200-6.
- Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and Human Well-being: A Framework for Assessment. Washington, D. C. : Island Press, 2003, 245 p.
- Millennium Ecosystem Assessment : Ecosystems and Human Well-being : Synthesis. Washington, D. C. : Island Press, 2005, 137 p.
- PRV SR: Program rozvoja vidieka SR 2007 – 2013. Aktuálna verzia schválená Európskou komisiou 27. 10. 2009. Bratislava : Ministerstvo pôdohospodárstva SR, 2009, 240 s. + prílohy.
- Špaček, R., Ira, V., Těšitel, J. (eds.): Kvalita života. (Monotematické číslo). Život. Prostr., 39, 2005, 6, s.
- TEEB: The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Bonn : An Interim Report, 2008.

Prof. RNDr. Pavol Eliáš, CSc., Katedra ekológie Fakulty európskych štúdií a regionálneho rozvoja Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, Mariánska 10, 949 76 Nitra, pavol.elias@uniag.sk

Kvalita života ľudí vo vidieckych oblastiach do veľkej miery závisí od prírodných služieb, ktoré poskytujú ekosystémy. Vidiecka krajina v novobanskej štálovej oblasti, pohľad na obec Veľká Lehota, v pozadí obec Malá Lehota. Foto: F. Petrovič

